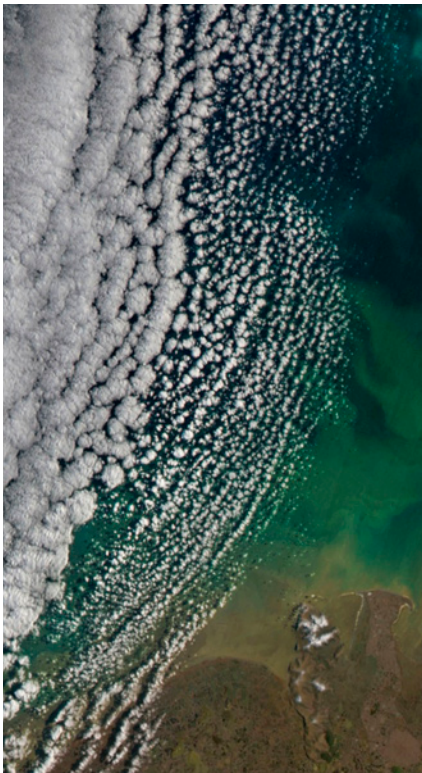

Meteorologia i terminologia

Alguns problemes històrics i actuals de la terminologia meteorològica catalana

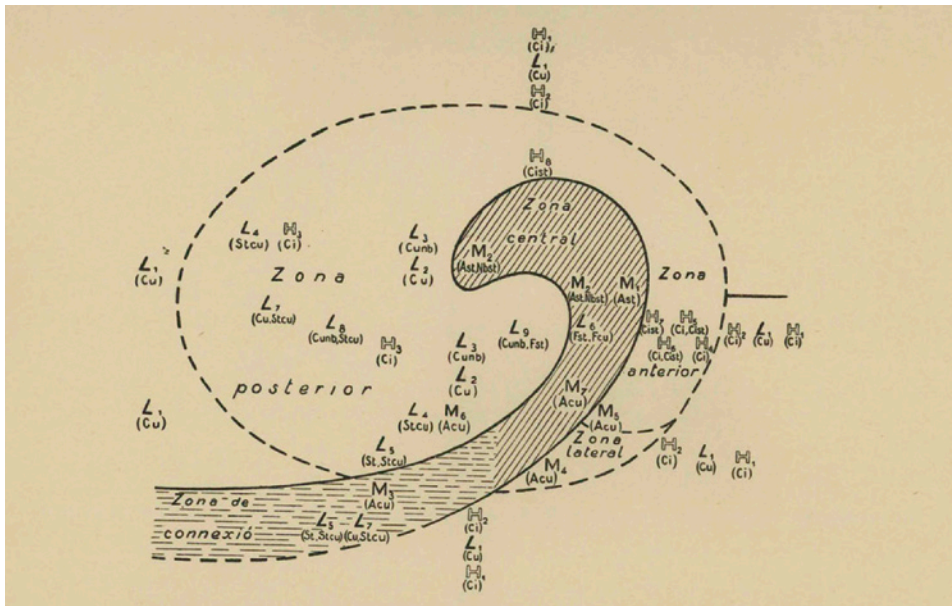
AGUSTÍ JANSÀ
Doctor en Ciències Físiques

La definició de terminologia científica requereix coneixements científics i lingüístics alhora i això no és ni corrent, ni fàcil. La ciència necessita termes clarament definits i unívocs per poder descriure els fenòmens i els processos amb rigor i sense ambigüitat. Les paraules del llenguatge ordinari —històric i viu— poden tenir, en canvi, accepcions més generals i fins i tot diverses. Quan els científics empen paraules del llenguatge ordinari per definir fenòmens o processos, pot ser que el científic i el públic en general no entenguin ben bé el mateix. Deixant de banda accepcions més generals, en l'àmbit mariner es parla de *temporal* amb referència a condicions dures, que dificulten la navegació, però en un butlletí meteorològic marítim el terme es fa més restrictiu i designa un vent corresponent al grau 8 de l'escala de Beaufort o superior, és a dir, un vent sostingut de trenta-quatre nusos o més.

Amb voluntat de clarificar, però també buscant un cert impacte mediàtic, es pot produir una certa degradació o, tal vegada, una complicació innecessària del llenguatge. Com ja han comentat Manuel Puigcerver o Joan Arús, entre d'altres, la substitució de termes com *bon temps* i *mal temps* per *temps estable* i *inestable* no és bona, perquè amb freqüència *estabilitat* i *inestabilitat* són termes emprats incorrectament, de manera impròpia. Parlar inadequadament de *condicions climatològiques* pot voler evitar parlar del *temps*, considerant-lo un terme massa vulgar, però és evidentment una mala opció. La utilització, a vegades abusiva, de *gota freda* en el passat o, actualment, de *medicà*, *cicló híbrid*, *ciclogènesi explosiva*, etc., ha pogut cercar un cert impacte mediàtic, tal vegada més que la precisió científica.

No és fàcil definir bé els termes científics. Les definicions científiques busquen rigor i univocitat, per això

Font: Atlas internacional dels núvols i dels estats del cel (1938) Barcelona: Institutió Pauk

s'estableix una definició per convenció. Si el terme emprat ja existeix, hi ha risc que en l'àmbit social general tingui un altre significat, tal vegada més general o ambigu, però diferent. Quan el gran Eduard Fontserè va donar nom als estats de la mar definits per l'escala de Douglas, va anomenar mar plana el grau 0 i calma, el grau 1; era lliure de fer-ho però queia en un cert conflicte, ja que aquests dos termes descriuen, en llenguatge general, dos aspectes d'una mateixa situació: quan el vent és en calma i no hi ha mar de fons, la mar és plana, llisa, sense ones. Això suposava un desajust de tota l'escala, per la qual cosa nosaltres, a través de l'Institut Menorquí d'Estudis, el 1988 vam presentar al TERMCAT una nova proposta de normalització dels estats de la mar. Aprovada aquesta proposta, amb lleugers canvis, el 1989, ara els estats de la mar definits per l'escala de Douglas tenen una denominació catalana unívoca i es poden emprar sense ambigüitat i sense conflicte amb el llenguatge general, però això no vol dir que s'hagi de renunciar a la riquesa lingüística d'una gran varietat de denominacions populars complementàries que han quedat fora de norma, com mala mar, tràngol, mar moguda, etc.; o, a les Balears, baldreig, maregot, etcètera.

Hi ha temes particularment complexos, perquè es refereixen a fenòmens o processos de límits poc definits, com és el cas d'alguns hidrometeors i altres fenòmens relacionats amb el fred. Per exemple, *gebre* o *gebrada*, *gelada* i *glaçada*.

Si anem per la via del llenguatge general, el diccionari Alcover-Moll defineix *gebrada* com el «fet i efecte de glaçar-se la rosada»; *gelada*, com «el fet de gelar-se, de refredar-se l'ambient fins a 0 graus» i *glaçada*, «el fet de glaçar-se l'aigua dels reguerons, basses, etc., per la fredor de l'ambient». El mateix diccionari considera *gelada* com a sinònim de *gebrada* i *escarcha* com l'equiva-

lent castellà d'ambdós termes. Tot i que les definicions són diferents, diu —en canvi— que l'equivalent castellà de *glaçada* és *helada*. Val a dir que *glaçada* s'utilitza molt poc a les Balears, per no dir gens. A més de contradiccions, hi ha incorreccions. Si *gebre* és el gel dipositat sobre les fulles les matinades fredes, s'ha de dir que aquest gel no sol formar-se per congelació, sinó per sublimació directa.

Seguint la tradició de Fontserè, el diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) defineix *gebre* com a «cristalls de glaç que en temps fred la boira diposita», *gelada* com a «formació de cristalls de glaç damunt les herbes» i *glaçada* com el «fet de glaçar-se l'aigua dels reguerons, les basses, etc., per un refredament de l'ambient». Tenen origen científic i per tant són definicions sense ambigüitat, que tindrien equivalents unívocs en castellà, *cencellada*, *escarcha* i *helada*, respectivament, però poden contradir significats més populars a Catalunya, a València o a les Illes Balears. De fet, els dos diccionaris es contradueixen, en la definició de *gelada*, en particular.

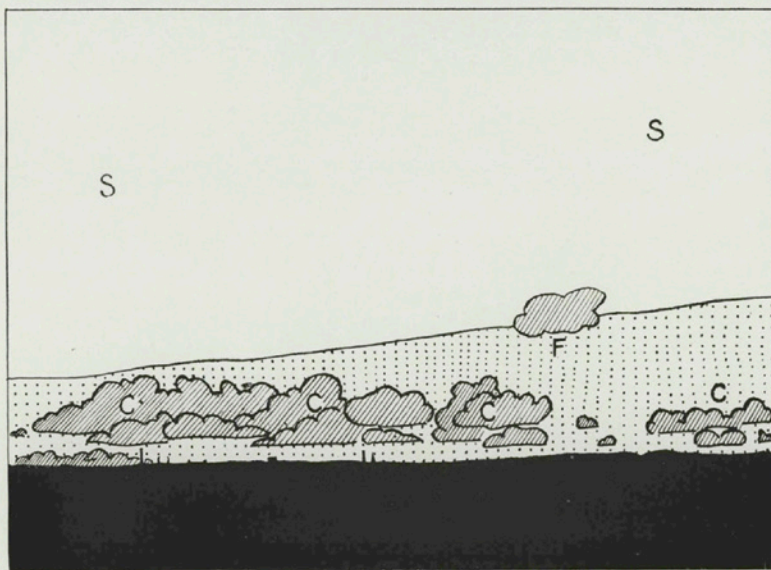
Els dos diccionaris citats donen *glaç* i *gel* com a equivalents i els defineixen com a «aigua en estat sòlid». Per congruència, *glaçada* i *gelada* haurien de ser equivalents. Els climatòlegs, d'altra banda, solen anomenar *dies de glaçada* o *dies de gelada* aquells dies en què la temperatura mínima (en condicions estàndard) baixa a 0 °C o per sota dels 0 °C.

La meteorologia, la física, el que diuen en relació amb aquests fenòmens és que el gel (o glaç) damunt l'herba, a terra, o on sigui, indica una temperatura de 0 °C o inferior. Perquè l'herba ran de terra estigui a una temperatura inferior a 0 °C no fa falta que la temperatura de l'aire estàndard, mesurada en refugi termomètric a 1,5 m d'alçada sobre terra, baixi dels 0 °C; pot ser que no baixi dels 3 °C o més, perquè la varia-

Cist 6

Fotografia de Mr. G. A. Clarke, Aberdeen, 1.º abril 1917, a 12 h. 30, cap al W.

Cirrostratus que no van en augment, ni cobreixen tot el cel (Cirrostratus nebulosus). — N.º del Codi H 8. — En SS, mantell de Cirrostratus bon xic dens (la seva densitat és accentuada per l'efecte fotogràfic), que tapa tot el cel des de l'horitzó darrera de l'observador, fins a la vora del nívol, que és com retallada amb un ganivet. En CC Cúmulus petits, bon xic aclofats, i en F Fractocúmulus. Es pot suposar que la clariana roman gairebé constant, és a dir, que el mantell SS va desfilant perpendicularment a la direcció de la visual.

Font: Atlas internacional dels núvols i dels estats del cel (1935) Barcelona: Institució Patrot

gent ho faci: els meteoròlegs haurien de corregir aquesta possible desviació, no assumir-la.

Podríem parlar d'altres temes conflictius, com *calamarsa*, *calabruix* o *pedra*. Aquí hi ha, possiblement, diferències dialectals importants. A Mallorca gairebé tot és *calabruix*, per exemple, encara que també s'utilitza, a vegades, *pedra* o *pedregada*. Curiosament, *calabruix*, en canvi, no s'empra mai a Menorca. *Calamarsa* és a les Balears una paraula importada recentment. Però no parlarem ni de precipitacions sòlides ni tampoc de precipitacions líquides (tot i que *brusca* i *brusquina* són paraules mallorquines ben interessants, crec que desconegudes a la Catalunya peninsular). Volem dir un mot, en canvi, sobre un altre tema també interessant, els *medicans*, els *ciclons*, les *depressions*, les *ciclogènesis*, *explosives* o no.

Depressió i *cicló* són equivalents: *depressió* és una zona on la pressió és més baixa que a l'entorn; la física exigeix que s'hi associï una circulació de vents *ciclònica*, en el sentit contrari al de les agulles del rellotge. *Ciclogènesi* és, simplement, formació de *cicló* (o *depressió*). Si el procés és ràpid i durador, amb una caiguda de pressió devers 20 hPa en vint-i-quatre hores, la *ciclogènesi* es diu *explosiva*, sense més misteri. Deixant de banda la *ciclogènesi explosiva*, que sempre suposa un cert risc, les paraules *cicló* i *ciclogènesi* no han de fer por. Els meteoròlegs han de fer pedagogia en aquest sentit.

Quan un *cicló* o una *depressió* apareix o s'ha format a la Mediterrània és normal dir-ne *cicló mediterrani* o *depressió mediterrània*, però no és normal que vulguem pensar que tots els *ciclons mediterranis* (que són molts i

ció vertical de temperatura, després d'una nit de forta irradiació, és molt gran, amb la temperatura més baixa ran de terra.

Sembla clar que s'haurien de replantejar aquestes qüestions terminològiques. Crec que *gebre* o *gebrada* s'hauria de referir a les formacions de gel sobre les fulles encara que no vengui, aquest gel, de la *boira gebradora*. Hi hauria equivalents de *gebre*, a vegades dialectals, com *blancor* o *rosada blanca*. La formació de gel a les plantes no s'hauria de dir *gelada*, encara que molta

molt variats) siguin petits ciclons amb característiques semblants a les dels ciclons tropicals. Existeix aquest darrer tipus de ciclons a la Mediterrània i en la literatura científica internacional recent s'ha fet normal dir-ne *medicanes* (que deriva de *Mediterranean hurricane*, 'huracà mediterrani'). Podríem dir-ne *medicanes*, *medicans* (que és una dubtosa catalanització de *medicanes*), *ciclons mediterranis quasitropicals* o el que sigui, però no *ciclons mediterranis* simplement, perquè això seria prendre una petita part pel tot. ✿